

İSLAM TOPLUMUNDAKİ İLK SİVİL DİRENİŞ HAREKETLERİNDEN HUCR B. ADÎ HAREKETİ VE TOPLUMSAL ETKİLERİ

Arş. Gör. Ali DADAN
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Hucr b. Adi's Movement as One of the Firstly Civil Resistance Movements at the Islamic Society and its Social Effects

Hucr b. Adi who was executed by Muawiya, was a partisan of Ali. In the reign of Umayyad, he protested the Umayyad governor who cursed Ali and his partisans. Despite Mughira b. Shuba forgave him, Ziyad b. Ebih arrested and imprisoned him. And then Ziyad sent him to Muawiya with an accusation letter therefore Muawiya executed him. But in the meantime, some companions of the Prophet Muhammad blamed his execution.

GİRİŞ

Muâviye'nin 41/661 yılında Hz. Hasan ile yapmış olduğu anlaşmadan sonra, müslümanlar tarafından bu yıla birlik yılı anlamına gelen "Âmû'l-Cemâa" adı verilmiştir. İç çekişmelerle yorgun düşmüş Hz. Ali taraftarları Muâviye hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. Bundan sonra Muâviye'nin Kûfe'ye girip, onlardan halife olarak biat almasıyla, farklı iki siyasî ve idarî yapıya bölünmüş olan İslâm dünyası yeniden birleşmiştir. Fakat Iraklıların gönlünde muhalefet ateşi yanmaya devam etmiş, neticede iktidar olmayı başaran Muâviye birçok iç problemle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu makalede bu iç problemlerden biri sonucunda ilk Emevî halifesi Muâviye b. Ebî Sufyân'ın Hucr b. Adî ve adamlarının tutuklatıp öldürtmesi ve bu olayın toplumda meydana getirdiği etkiler çeşitli başlıklar altında incelenip değerlendirilecektir.

Hucr b. Adî hareketi, Ali-Muâviye mücadelesinin hazırladığı sosyal ve siyasî ortam içinde meydana gelmiştir. Hasan'ın hilafeti Muâviye'ye devretmesinden sonra, siyasî bakımdan hilafet tartışmaları ve mücadelesi sona ermiş gibi gözükmesine rağmen yıllarca Hz. Ali'nin yanında yer almış olan Kûfelilerin, çabucak

Emevî iktidarını benimsediklerini kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. İşte Hucr b. Adî hadisesi, bu içten içe varlığını sürdüren muhalefetin bir dışa vurumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emevîler dönemi gözden geçirildiğinde, “eş-Şîa” tâbirinin belli bir kesimi ifâde etmek amacıyla, ilk olarak Hucr b. Adî hareketi için kullanıldığı görülür.¹ Başta Wellhausen² olmak üzere, Lammens,³ Hasan İbrahim Hasan,⁴ Hichem Djaiet,⁵ W. F. Tucker, A.S.Tritton, Muhammed Tayyib Neccâr, Muhammed Cemâluddin Surûr gibi bazı araştırmacılar, bu olaya ilk Şîi hareket gözüyle bakmaktadırlar.⁶ Watt da, “Şiilik III./IX. yüzyılın son çeyreğinden önce oluşmuştu”⁷ demesine rağmen Hucr b. Adî hareketini, kendi tabiriyle “ilk Şîi olaylar arasında mütalâa eder görünmektedir.”⁸ E. Ruhi Fığlalı ise olayların seyrini göz önüne alarak, bu hareketi “İlk Şîi” olaylar arasında zikredebilmenin oldukça zor olduğunu belirtir.⁹

1.Hucr b. Adî'nin Muâviye Dönemine Kadarki Hayatı

Kinde kabilesine mensup olan Hucr b. Adî; Hucru'l-Hayr¹⁰ diye bilinir. Tam adı Hucr b. Adî b. Cebele b. Rabia b. Muâviye el-Ekramîn b. El-Hâris b. Muâviye b. Sevr b. Müratta' el- Kindî'dir.¹¹ Kufeli olan Hucr, Peygamberimize gelen heyetler içerisinde gelip Hz. Peygamberin sağlığında¹² kardeşi Hâni' b. Adî'le birlikte müslüman olmuş,¹³ cesur¹⁴ bir sahabi'dir.¹⁵ Hem cahiliye dönemini hem

¹ Hasan Onat, Emevîler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şiiliği, Ankara, 1993, s.43.

² J. Wellhausen, Arap Devleti ve Sukutu, çev: Fikret Işıltan, Ankara, 1963, s.59.

³ H. Lammens, “Hucr b. Adî”, İA, İstanbul, 1979, V, 576.

⁴ Hasan İbrahim Hasan, İslam Tarihi, çev: İsmail Yiğit-Sadreddin Gümüş, İstanbul, 1987, I, 83.

⁵ Hichem Djaiet, “Kûfa”, EI², Leiden, 1986, V, 349.

⁶ Hasan Onat, a.g.e., 43.

⁷ W. Montgomery Watt, İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri, çev: Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara, 1981, s.46.

⁸ W. Montgomery Watt, a.g.e., s.49.

⁹ Ethem Ruhi Fığlalı, İmamiyye Şîası, İstanbul, 1984, s.109.

¹⁰ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, trz, VI, 217; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, Kahire, 1973, I, 461; Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, thk: Şuayb Arnavut, Beyrut, 1975, III, 463; İbn Kesir, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Beyrut, 1966 VII, 49; İbn Hacer, el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe, Kahire, 1328, I, 314; Zirikli, el-A'lâm Kamûsu Terâcim, 1989, Beyrut, III, 53. Hucr b. Adî'ye Hucru'l-hayr denmesinin sebebi yine aynı kabileden olan Hucr b. Yezid ile ayırmaktır. Çünkü Hucr b.Yezid'e Hucru's-şer denilmiştir. Hucr b.Yezid; bin kişiye sözü geçen kimselere verilen “cerrâr” unvanına sahiptir. Yemenli cerrârlar arasında zikredilmektedir. Kabilesini temsil eden bir heyetle birlikte 9/630 yılında Medine'ye gelmiş ve Resül-i Ekrem'in huzurunda Müslüman olmuştur. Cemal Vak'asında Hz. Ali'nin kumandanları arasında yer alan Hucr, Siffin savaşında da yine onun tarafını tutmuş ve tahkim hadisesinde protokolde Hz. Ali tarafını temsilen bulunmuştur. Ancak daha sonra Ümeyyeoğullarına yaklaşan Hucr b. Yezid'i Muâviye İrminiye valiliğine tayin etmiştir. Hucr'un 50/670 veya 51/671 yılı civarında vefat ettiği belirtilmektedir.(Hüseyn Algül, “Hucr b. Yezid”, DİA, XVIII, 278.)

¹¹ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 217; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 461; İbn Hacer, İsâbe, I, 314; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 49; Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 463; Zirikli, A'lâm, III, 53.

¹² Zehebî, el-İber, thk: Ebu Hâcir Muhammed Said b. Besyüni Zağlul, Beyrut, trz, I, 40; İbnü'l-İmad, Şezerâtü'z-Zehab, Beyrut, 1979, I, 57.

¹³ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 217; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 461; Zehebî, Siyeru

de İslam dönemini görmüştür.¹⁶ Mercu Azra'yı fetheden ordunun içinde Şam bölgesinin fetihlerine katılmıştır.¹⁷ Hz. Ömer zamanında Kadisiye'de savaşmıştır.¹⁸ Celülâ Savaşı'nda (16/637 veya 17/638) ordunun sağ kanadını kumanda eden Hucr'un, Hulvân'ın fethinde gösterdiği kahramanlıklar Sa'd b. Ebî Vakkas tarafından övülmüş,¹⁹ kendisine Kadisiye ve ondan sonraki önemli savaşlara katılanlara verilen 2500 dirhem atıyye tahsis edilmiştir.²⁰ Hz. Osman zamanında Küfe valisi Said b. el-Âs'ı şikayet için halifeye yazılan mektuba imza koyanlardan birisi de odur.²¹ Daha sonra Hz. Ali'nin saflarında yer alarak Cemel ve Sıffin savaşlarına katılmıştır.²² Sıffin'de komutan olarak²³ kendi kabilesinin başında savaşmıştır.²⁴ Bu savaşta arkadaşı Amr b. el-Hâmık'la birlikte, Şamlıları lanetledikleri için, Ali b. Ebî Talib tarafından kınanmışlardır.²⁵ Hucr b. Adî, Harûra'da Haricilerle yapılan savaşta Hz. Ali'nin ordusunun sağ kanadında görev yapmıştır. Nehrevan'da Hz. Ali'nin ordusunun sol kanadını komuta etmiştir.²⁶ Çokça namaz kılıp oruç tutan,²⁷ ibadete düşkün, cihad eden,²⁸ duası makbul, iyiliği tavsiye eden kötülükten alıkoyan bir kişi olarak bilinen Hucr b. Adî,²⁹ doğrudan Hz. Peygamber'den rivayette bulunmamıştır.³⁰ Hz. Ali, Ammâr b. Yâsir ve Şerahil (Şurahbil) b. Mürre'den hadis almıştır.³¹ Hz. Ali ölünce Hucr b. Adî, Hz. Hasan'ın yanında yer almış; onun hilafeti Muâviye'ye devretmesini sertçe tenkit ederek şöyle demiştir: "Ey Resûlullah'ın oğlu! Bu durumu görmektense ölmeyi tercih ederdim; sen bizi adaletten zulme sürükledin. Kırk bin kişi düşmanla savaşmak için senin yanında hazırken sen savaşı terkettin."³² Böyle söylemesine rağmen o da diğer müslümanlar gibi Muâviye'ye bey'at etmiştir. Hucr'un herhangi bir gazve ya da seriyeye katıldığına dair bir bilgi yoktur. Hucr'un iki oğlu

→ →
Alâmi'n-Nübelâ, III, 463.

¹⁴ Zirikli, A'lâm, II, 169.

¹⁵ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 217; İbn Abdilber, el-İsti'âb fi Esmâi'l-Ashâb, Kahire, trz, I, 329; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 461; Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 463, el-İber, I, 40; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 50; İbnü'l-İmad, Şezerâtü'z-Zeheb, I, 57; Zirikli, A'lâm, II, 169.

¹⁶ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 217; Belâzurî, Ensâbü'l-Eşrâf, thk: Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli, Beyrut, 1996, V, 251.

¹⁷ İbn Asâkir, Târihu Medîneti Dımeşk, Beyrut, 1995, XII, 208.

¹⁸ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 217; İbn Abdilber, el-İsti'âb, I, 329; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 461; İbn Hacer, İsbâbe, I, 314.

¹⁹ Nebi Bozkurt, "Hucr b. Adî", DİA, İstanbul, 1998, XVIII, 277.

²⁰ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 218.

²¹ Hasan Onat, a.g.e., s. 45.

²² İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 218; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 50; İbn Hacer, İsbâbe, I, 314; Zirikli, A'lâm, III, 53.

²³ İbn Asâkir, Târihu Dımeşk, XII, 208; Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 463.

²⁴ İbn Abdilber, İsti'âb, I, 329; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 461.

²⁵ Hasan Onat, a.g.e., s. 45.

²⁶ İbn Abdilber, İsti'âb, I, 329; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 461.

²⁷ İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 50.

²⁸ Zehebî, el-İber, I, 40; İbnü'l-İmad, Şezerâtü'z-Zeheb, I, 57.

²⁹ Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 463.

³⁰ Nebi Bozkurt, "Hucr b. Adî", DİA, XVIII, 277.

³¹ İbn Asâkir, Târihu Dımeşk, XII, 207.

³² Belâzurî, Ensâbü'l-Eşrâf, V, 251.

Ubeydullah ve Abdurrahman, Musab b. Zübeyr tarafından Hz. Ali taraftarlığı sebebiyle öldürülmüştür.³³ Şii'lerin şuhedâ defteri Hucr'un adıyla başlamaktadır.³⁴

2. Muğire b. Şu'be'nin Valiliği Döneminde Hucr b. Adî

Hz. Hasan'ın hilafeti bırakıp Kûfe'den Medine'ye gitmesinden sonra içlerindeki mücadele ruhu sönmemiş olan Kûfeliler, iktidara mutlak sahip olan Muâviye b. Ebî Süfyân'ın sancağı altında toplanmışlardı. Ancak Muâviye'nin minberlerde Hz. Ali ve onun ehl-i beytine hakaret ettirmesi, Hz. Ali taraftarlarının kendisine olan öfkelerini iyice artırdı.³⁵ Bu uygulama, Muâviye, Muğire b. Şu'be'yi 41/661 yılında Kûfe valiliğine tayin ettiği zaman yanına çağırarak ona şunları söylemesiyle başladı: "Hikmet sahibi bir kişinin aslında sana bir şey öğretmeğe kalkışmaması gerekir. Ben sana bazı şeyleri tavsiye etmek istedim, ancak ileri görüşlülüğüne güvenerek bunları sana bıraktım. Bununla birlikte bazı şeyleri tavsiye etmekten de kendimi alamıyorum. Ali'ye sürekli olarak hakaret etmeyi (sebbetmeyi) ve onu kötülemeyi ihmal etmeyeceksin. Osman'a da rahmet okuyup sürekli mağfiret dileyeceksin. Ali'nin ve adamlarının ayıplarını her fırsatta ortaya koyacak, onları kötüleyip duracaksın. Osman'ın taraftarlarını sürekli övecek, Ali'nin taraftarlarını ise yere batıracaksın." Muğire onun bu sözlerine: "Sen beni denedin ve bu şekilde ben de denenmiş oldum. Sen de aynı şekilde deneneceksin ve sonunda ya övüleceğiz ya da sürekli yerilip duracağız." demiş, Muâviye de bunun üzerine: "İnşallah ikimiz de sürekli olarak övülüp duracağız." demişti.³⁶

Muğire b. Şu'be Kûfe'yi bir yıl kadar gayet iyi idare etmiş, Hz. Ali'ye kınamay ve Hz. Osman'a duada bulunmayı asla ihmal etmemişti. Onun böyle yapması üzerine Hucr b. Adî: "Allah sizi kötülükle ansın ve size lanet etsin!" demiş ve ayağa kalkarak şöyle devam etmişti: "Allah adaleti titizlikle ayakta tutan Allah için şahitlik eden kimseler olun."³⁷ diyor.³⁸ Sizin kötüleyip durduğunuz kişinin, faziletlerini sayıp durduğunuz kişiden çok daha üstün olduğuna şahadet ederim." Muğire ona: "Ey Hucr! Sultanın gazabına ve cezasına uğramaktan sakın."³⁹ Sultanın gazabı senin gibileri helak etmiştir." demiş,⁴⁰ ancak buna rağmen üzerinde durmayıp onu salıvermişti.⁴¹

³³ Nebi Bozkurt, "Hucr b. Adî", DİA, XVIII, 277.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Seyyid Muhsinülemin, A'yanü's-Şi'a, thk: Hasanülemin, Beyrut, 1986, IV, 569-586.

³⁵ Hasan İbrahim Hasan, İslam Tarihi, I, 82.

³⁶ Taberî, Târihi'l-Ümeme ve'l-Mülük, Beyrut, 1987, VI, 168-169; İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1965, III, 472; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 50.

³⁷ Nisâ, 4/135.

³⁸ Taberî, Târih, VI, 169.

³⁹ Taberî, Târih, VI, 169; İbnü'l-Cevzi, el-Muntazam fi Târihi'l-Ümeme ve'l-Mülük, thk: Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut, 1995, V, 241; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 472-473.

⁴⁰ Taberî, Târih, VI, 169; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 473; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, Kahire, 1983, XX, 330.

⁴¹ Taberî, Târih, VI, 169; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 473; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 330; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 50.

Muâviye, Muğîre b. Şu'be'ye bir mektup göndererek beytü'l-mâlden kendisine bir miktar para göndermesini emretmişti. Bunun üzerine Muğîre de mal ve para yüklü bir kervanı Muâviye'ye göndermek üzere yola çıkarmıştı. Hucr da kervanın karşısına çıkıp baştaki devenin yularını tutarak şöyle demişti: "Yemin ederim ki, her hak sahibinin hakkı ödenmeden bu kervanı bırakmayacağım." Sakif kabilesinin gençleri de Muğîre'ye, "Hucr'un kafasını koparıp sana getirelim mi?" demişler; Muğîre ise: "Ben Hucr'a böyle yapmam" deyip onu serbest bırakmıştı.⁴²

Muğîre valiliğinin sonlarına doğru da yine Hz. Ali ve Hz. Osman hakkında söyleyip durduklarını tekrar etmiş, Hucr b. Adî de ayağa kalkarak mescitte bulunan herkesin işitebileceği şekilde Muğîre'ye bağırmağa başlamış ve şöyle demişti: "Behey adam! Şu adamlarına emret de kesmiş olduğun maaşlarımızı bize geri dağıtsınlar. Bu mallar senin değildir. Sen bu göreve başladığından beri müminlerin emîri Hz. Ali'yi sürekli kötüleyip duruyorsun." Mescitte bulunanların üçte birinden fazlası ayağa kalkıp: "Hucr doğru söyledi ve haklıdır da, emir ver de şu bizim ne zamandan beri kesmiş olduğun maaşlarımızı ve haklarımızı versinler. Takınmış olduğun tavır bize hiç bir hak ve menfaat tanımıyor" şeklinde konuşmuşlar ve daha bir sürü sözler söylemişlerdi. Muğîre hemen minberden inip evine kapanmış, adamları yanına gelip şöyle demişlerdir: "Bu adamın sana karşı böyle cesurca sözler söylemesine neden izin veriyorsun? Bu şekilde davranmakla otoriteni sarsmıyor ve müminlerin emîri Muâviye'nin sana karşı tavır takınmasına sebep olmuyor musun?" Muğîre onlara şöyle cevap vermişti: "Ben onu çoktan öldürdüm. Bekleyin ve görün, benden sonra buraya gelecek emîre karşı da aynı tavır takınmağa kalkışacak ve yeni vali de onu hemen öldürülecek. Ben ömrümün sonlarına doğru, ecelimin yaklaştığı bir sırada bu şehrin ileri gelenlerinden ve iyi insanlarından birisini öldürmek istemem. Ayrıca böyle davranıp da onu ve arkadaşlarını öldürecek olursam onlar mutluluğa ererler, ben ise şekâvete düşerim. Onlar öldürülürse Muâviye dünyasını imar etmiş, Muğîre ise ahiretini kaybetmiş olur."⁴³ Fakat ben ölüm benimle onların arasını ayırıcaya dek, onların iyilerini kabul edici, kötülerini affedici, yumuşak huylularını övücü, beyinsizlerini uyarıcıyım. Benden sonraki valileri gelince onlar beni hatırlayacaklar."⁴⁴

Muğîre'nin ölümünden seneler sonra yaşlı bir Kûfelinin şu sözü, Kûfellerin, Muğîre b. Şu'be'nin valiliği döneminde ne kadar iyi durumda olduklarını göstermektedir: "Biz onların (Emevî valilerinin) hepsini gördük, içlerinden en iyisi Muğîre'ydi. İyileri en çok öven, kötülerini en fazla bağışlayan ve özürleri en çok kabul eden o idi."⁴⁵

Hucr b. Adî'nin, "bizim atalarımızı (maaşlarımızı) ver" sözünü merkeze alarak olayın arkasında ekonomik problemler aramak gerekecektir ki; Hucr hadise-

⁴² İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 50.

⁴³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 473; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 330; İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 50-51.

⁴⁴ Taberî, Târîh, VI, 170.

⁴⁵ Taberî, Târîh, VI, 170.

sini sadece ekonomik nedenlerle izah etmek pek mümkün gözükmemektedir.⁴⁶ Çünkü Hz. Ali taraftarları Muâviye'nin yönetimine karşı çıkmayı ve dil uzatmayı bıraktıkları takdirde kendilerine verilen atâlardan daha fazla menfaate ereceklerini bilmektedirler.

Her ne kadar İbnü'l-Cevzî, Muğire'nin Kûfe valiliğini yedi sene sürdürmüş olduğunu rivâyet etse de,⁴⁷ bu pek mümkün değildir. 41/661 yılında Muğire Muâviye'nin Kûfe valisi olarak göreve başlamıştır ve sahîh kaynakların rivâyetleri de onun ölümüne kadar görevden alınmadığı yönündedir. Ziyâd b. Ebîh 51/670 yılında Kûfe valiliği verildiği göz önüne alırsak Muğire'nin valiliğinin dokuz yıl birkaç ay sürmüş olduğu sonucuna varırız. Taberî⁴⁸ ve Belâzurî'nin⁴⁹ rivâyetleri Muğire'nin dokuz yıl valilik yaptığını dairdir. Aralıksız tam dokuz yıl valilikte bulunan Muğire b. Şu'be'nin 50/670 yılında vefat etmesiyle boş kalan Kûfe valiliği, idarî açıdan Basra ile birleştirilerek Ziyâd'a verildi.

3. Ziyad b. Ebîh'in Valiliği Döneminde Hucr b. Adî

Daha önce görevde bulunduğu Basra'ya ilave olarak Kûfe'ye de vali olarak atanan Ziyâd'ın ilk işi Basra'ya Semûre b. Cündeb'i vekil bırakarak Kûfe'ye geçmek olmuştur. O, Kûfe'de sarsılmış otoriteyi yeniden sağlamak amacıyla Basra'daki tedbirlerin benzerlerini ortaya koymuş ve Kûfelileri Basra askerleriyle tehdit etmiştir. Zira Ziyâd, başıbozukluğa ve idareyi sarsacak hareketlere karşı son derece müsamahasız idi. Dolayısıyla diğer valilerin bu tür hareketlere karşı silah olarak kullandıkları ekonomik baskı, Ziyâd döneminde kesin ve tam cezalandırma şeklindedir. Bu sebeple o, Kûfelilere asayişle ilgili tedbirlerini sunduğu konuşmasında itaat içinde olanların maddî yönden zarara uğratılmayacaklarını belirtmiştir.⁵⁰ Ziyâd Kûfe'ye varır varmaz hutbeye çıkmış, Hz. Osman'a rahmet okumuş ve onun adamlarından iyilikle söz ederek katillerine lanetler yağdırmıştı. Hucr o anda ayağa kalkmış, Muğire'ye karşı gösterdiği davranışı Ziyâd'a karşı da göstermişti. Ancak Ziyâd ona cevap vermemiş, ona ilişmemiştir.⁵¹

Ziyâd, belki de eski dostlarının vali olmasını fırsat bilerek faaliyetlere girişen Hz. Ali taraftarlarından, çok rahatsız olmalı ki onlara karşı sertliğe yönelmiştir. Onlara net bir şekilde, Hz. Ali'ye karşı olan sevgi ve muhabbetinin düşmanlığa dönüştüğünü, Muâviye'ye karşı olan duygularının muhabbete çevrildiğini; kısaca pozisyonun değişmiş olduğunu belirtmiştir.

Ziyâd, Kûfe'ye geldiğinde, Hz. Ali taraftarlarını idareye karşı tavır ve sözlerinde dikkatli olmaları hususunda uyarmıştır. Onun, Kûfe'de bu uyarılarına uymadığı gerekçesiyle öldürttüğü ilk kimsenin Evfa b. Hısn olduğu belirtilir. Önce kaçan fakat sonra yakalanan bu kimsenin sorgulamasında sadece Hz. Osman,

⁴⁶ M. Mahfuz Söylemez, Bedevîlikten Hadârîliğe Kûfe, Ankara, 2001, s.184; İrfan Aycan, Saltanata Giden Yolda Muâviye bin Ebî Süfyan, Ankara, 1999, s. 175-176.

⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, V, 241.

⁴⁸ Taberî, Târîh, VI, 170.

⁴⁹ Belâzurî, Ensâbü'l-Eşraf, V, 252.

⁵⁰ İrfan Aycan, a.g.e., s. 174.

⁵¹ Taberî, Târîh, VI, 171; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 473; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 50-51.

Muâviye ve kendisi hakkındaki görüşleri alınmış, sonra da muhtemelen tehlikeli bir muhalif görülerek öldürülmüştür.⁵²

Ziyâd b. Ebîh, Küfe'ye vali olarak geldiğinde Hucr b. Adî'yi yanına çağırması ve ona şöyle demiştir: "Seni tanıdığımı biliyorsun, ben ve sen Ali'yi severdik. Ama durum değişti. Allah aşkına benim için kanından bir damla akıt ki, ben de kanının tamamının dökülmüş olduğunu varsayayım. Dilini tut, evine kapan, dışarılarda fazla dolaşma. Canının istediği zaman gel şu tahtımda otur. Burası senin meclisin olsun. Bütün ihtiyaçların tarafımdan karşılanacaktır. Beni seni öldürmek mecburiyetinde bırakma. Aceleci birisi olduğunu biliyorum. Allah aşkına kendini koru. Bu sakat davranışlardan uzak dur. Şu beyinsizlerle alakayı kes. Korkarım ki seni görüşünden vazgeçirirler." Hucr da: "söylediklerini anladım." diyerek ve evine dönmüştür. Ancak Ali taraftarları ona gelerek: "Vali sana ne dedi?" demişler, o da: "Bana şunları şunları söyledi." diyerek valinin bütün söylediklerini anlatmıştır.⁵³

Ziyâd b. Ebîh, Küfe'de bir hadise meydana getirmemesi için Hucr'u da beraberinde Basra'ya götürmek istemiş, ancak Hucr: "Ben hastayım." deyince Ziyâd, ona şöyle cevap vermişti: "Allah'a yemin ederim ki sen dinen, kalben ve aklen hastasın. Eğer bir hadiseye sebep olursan seni öldürmeye çalışacağım."⁵⁴

Hz. Ali taraftarları valinin Hucr'a söylediklerini duyunca o sana nasihat edemez diyorlar ve sık sık yanına giderek Hucr'a: "Sen bizim şeyhimizsin." diyorlardı. Ziyâd tarafından Küfe'de vali vekili olarak bırakılan Amr b. Hureys, Hucr'a elçi göndererek şöyle dedi: "Etrafındaki bu topluluk nedir? Oysa sen valiye söz vermiştin." Hucr da yanına gelen elçiye: "Etrafımdaki topluluk sizin yönetiminizi tanımıyor. Haydi dön bakalım. Arkadaki yollar senin için daha geniştir."⁵⁵ diye cevap verdi.

Ziyâd, Basra'da bulunduğu sırada Hz. Ali'nin taraftarlarının Hucr'un etrafında toplandıklarını, ondan iyilikle bahsedip Muâviye'yi lanetlediklerini, Muâviye'den uzak olduklarını söylediklerini, sürekli olarak Amr b. Hureys'e karşı tavrı takındıklarını işitir.⁵⁶ Vali vekili Amr b. Hureys Küfe'de olup biteni bir mektupla Ziyâd'a haber verir. Mektubunda şunu söylemektedir: "Küfe'ye ihtiyacın varsa acilen gel."⁵⁷ Bunun üzerine Ziyâd kalkıp Küfe'ye gelmiş ve hükümet konağına geçmiştir. Daha sonra çıkıp mescide giderek sündüsten bir cübbe ve kırmızı ipekten bir şal giyinmiş, başı dağınık vaziyette minbere çıkarak hutbe okumağa başlamıştır. Hucr da o esnada çevresinde hepsi silahlı 3000'den fazla adamıyla mescitte bulunuyordu.⁵⁸ Ziyâd hutbesinde şunları söylemiştir:

⁵² Taberî, Târîh, VI, 151.

⁵³ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 218; Zehebi, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 463-464; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 53.

⁵⁴ İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 51.

⁵⁵ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 218; Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 464; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 53.

⁵⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 473; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 51.

⁵⁷ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 218; Zehebi, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 464; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 53.

⁵⁸ İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 51.

"Azgınlığın ve isyanın son derece kötü ve vahim olduğu bilinen bir şeydir. Bu adamlar bir araya gelmiş, kendilerini emniyette hissedip bana karşı cüretkârca davranmağa başlamışlar. Haberiniz olsun ki eğer bu hâllerinizi düzeltmeyip de doğru yola girmezseniz sizin anlayacağınız dilden ben sizi tedavi etmesini bilirim. Eğer Kûfe'yi Hucr'dan temizlemezsem ve ona kendisinden sonra gelecek nesillere ibret olacak bir muamele yapmazsam bana da adam demesinler. Ananı ağlatacağım ey Hucr."⁵⁹ Akşam yemeği seni kurda bulduracaktır."⁶⁰

Daha sonra Ziyâd şöyle devam etti: "Müminlerin emirine şöyle şöyle davranmak mecburiyetindediniz. Bu onun sizin üzerinizdeki hakkıdır." Ziyâd tam bunları derken Hucr bir avuç çakıl alıp Ziyâd'a fırlattı ve şöyle dedi: "Yalan söylüyorsun. Allah'ın laneti senin üzerine olsun." Bunun üzerine Ziyâd da minberden inip namazı kıldırmıştı. Namazdan sonra hükümet konağına gitmiş ve Hucr'u yanına çağırılmıştı. Anlatıldığına göre Ziyâd hutbeyi uzatıp namazı geciktirdiğinde Hucr ona: "Namaz kılalım." diye seslenmiş, ancak Ziyâd, hutbeye devam etmiştir. Hucr namazın geçmesinden korktuğu için bir avuç çakılı Ziyâd'a fırlatmış ve "Namaz kılalım." diye seslenmesiyle cemaat onunla birlikte galeyana gelmiştir. Ziyâd bu durumu görünce minberden inerek namazı kıldırmıştır. Sonra Hucr'un durumunu abartılı bir biçimde mektupla Muâviye'ye bildirmiştir. Muâviye de bu mektuba cevaben Hucr'u zincire vurup kendisine göndermesini Ziyâd'dan istemiştir.⁶¹

Ziyâd b. Ebîh, Adiy b. Hatem, Cerir b. Abdullah el-Beceli, Halid b. Urfuta ile bazı Kûfe eşrafını Hucr b. Adî'ye göndererek etrafındaki topluluktan ayrılma hususunda onu uyarmalarını istedi. Bu heyet, Hucr'un yanına vardığında ona ikazlarda bulundu. Onunla bu konularda konuşular, ancak Hucr onlara bir cevap vermek yerine, hizmetçisine: "Deveyi yemledin mi?" diyordu. Devesi, evin içinde bir yere bağlanmıştı. Heyette bulunan Adiy b. Hatem de ona şöyle dedi: "Sen deli misin? Biz seninle konuşuyoruz. Sen ise hizmetçiye deveyi yemleyip yemlemediğini soruyorsun?" Böyle dedikten sonra Adiy b. Hatem, arkadaşlarına şöyle dedi: "Şu bahtsız ve perişan adamın bu kadar zayıf düşeceğini sanmıyordum." Böyle dedikten sonra kalkıp gittiler, durumun bir kısmını Ziyâd'a bildirdiler, bir kısmını da gizlediler ve Hucr'un iyi bir insan olduğunu söyleyip Ziyâd'dan onun için merhamet dilediler, ancak Ziyâd onların bu dileklerini kabul etmedi.⁶² Ziyâd, Kûfe'nin önde gelen şahsiyetlerini Hucr'a göndererek onu ikna etmeye çalışmasına rağmen Hucr'un idareye karşı takındığı tavrı değiştirmeyi başaramamıştır.

Ziyâd mescitte oturan Hucr'u çağırarak üzere bir adam göndermiş, ancak

⁵⁹ Taberî, Tarih, VI, 181; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 473-74; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 51.

⁶⁰ Belâzurî, Ensâb'ül-Eşraf, V, 255; Taberî, Tarih, VI, 181; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, V, 241; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 474; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 51. Bu söz, sahibini ölüme götürecek bir istek hakkında söylenmiş bir Arap atasözüdür. Bu söz ilk olarak akşam yemeği aramak için dışarı çıkan bir kişiyi, kurdun ona saldırıp onu parçalaması üzerine söylenmiştir. (Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331.)

⁶¹ Taberî, Tarih, VI, 172; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 51.

⁶² İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 218-219; Zehebi, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 464; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 53

Ziyâd'ın gönderdiği adam gelip Hucr'u çağırdığında, adamları Hucr'a şöyle demişlerdir: "Sakın Ziyâd'a gitmeyesin!" Bunun üzerine Ziyâd'ın adamı geri dönüp durumu bildirmiş, Ziyâd o sırada emniyet kuvvetleri âmiri olan Şeddâd b. Heysem el-Hilâlî'ye emir vererek Hucr'u getirmek üzere adamlar göndermesini istemiştir. Hucr'u almağa gidenlere, adamları küfretmişler, onlar da dönüp durumu Ziyâd'a bildirmişlerdir.⁶³ Ziyâd'ın, Hucr'a yönelik müsamahalı tavrının sonuç vermemesi üzerine ona karşı olan tavrı sertleşmiştir.

Bu olaylar üzerine Ziyâd Kûfelileri toplayıp onlara şöyle demişti: "Siz sağ gösterip sol mu vuruyorsunuz? Vücutlarınız benimle, ama kalpleriniz şu ahmak Hucr'la mı yoksa! İşte vallahi bu sizin fesadınızdandır. Kaynaklanmaktadır. And olsun, ya bu tutumunuzu değiştirdiğinizi açıkça ortaya koyarsınız ya da sizin yerinize buraya aramızda sevgi bağı yerleşecek başka bir kavmi getirip yerleştiririm." Ziyâd'ın bu konuşmasına karşılık Kûfeliler: "Allah korusun! Biz sana itaat etmekten başka bir düşünceye sahip değiliz ve senin razı olmadığın bir şeyi de kesinlikle yapmayız." demişler, bu sözler üzerine Ziyâd: "O halde her biriniz kalkıp Hucr'un yanında bulunan kendi akraba ve aşiretlerinden olanları çağırın." demiş, onlar da gerçekten kalkıp Hucr'un etrafında bulunan akrabalarını çağırmışlardı. Bundan sonra Ziyâd emniyet amirine emir vererek gidip Hucr'u çağırmasını istemiş, ona şöyle tavsiyede bulunmuştu: "Gelirse ne âlâ, gelmediği takdirde onları bana getirinceye kadar kılıçlarınızı kullanınız."⁶⁴ Bu sözlerden de açıkça Ziyâd'ın, Hucr'u yakalama konusunda kararlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetler değerlendirildikten sonra hem Ziyâd'ın hem de Kûfe'nin önde gelen eşrafının onu uyarılarına rağmen Hucr'un bu uyarıları neden dikkate almadığı akla gelebilir. Bunu ancak çevresinde bulunan ezilmiş ve sindirilmiş Hz. Ali taraftarlarının Hucr üzerinde kurdukları sosyal baskı ile açıklayabiliriz.

4. Hucr b. Adî'nin Yakalanması ve Mücadele Safhası

Emniyet âmiri gidip Hucr'u çağırmış, ancak adamları onu gitmekten yine alıkoymuşlardı. Emniyet amiri yanındakilerle birlikte üzerlerine saldırmak üzere tavrı almış, bunun üzerine Ebu'l-Amarrâta el-Kindî, Hucr'a şöyle demişti: "Şu anda yanında bulunanlardan benden başka kılıç taşıyan kimse yoktur. Benim bu kılıcım da seni koruyacak durumda değildir. Kalk akrabalarının ve aşiretinin yanına git, seni onlar korusunlar." Aralarında bu konuşmalar ve tartışmalar geçerken Ziyâd minberde oturmuş onları bekliyordu. Nihayet Ziyâd'ın adamları üzerlerine çullanmış, el-Hamrâ kabilesinden biri Amr b. el-Hamık'ın başına bir darbe indirip onu yere yuvarlamıştı. Arkadaşları Amr'ı taşıyıp Ezd kabilesine getirmişler, o da onların yanında gizlenmişti. Bu olaydan sonra Hucr'un adamları Kûfe'nin kapılarına çekilip orada gizlenmişlerdi. Emniyet kuvvetlerinden birisi 'Âiz b. Hamle et-Temimî'ye bir darbe indirip elini kırmış, o da bunların ellerinde bulunan sopalardan birini eline geçirmiş ve Hucr'un adamları Kinde kapısından çıkıp gidinceye kadar onları korumuştur. Hucr oradan çıkıp katırına binip, gitmek istemişti. Ebu'l-Amarrata el-Kindî ona: "Haydi bin, git; senin yüzünden neredeyse kendimizi de helak ediyorduk." demiş, sonra ona yardımcı olarak katırına

⁶³ Taberî, Târîh, VI, 173; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 474; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331-332.

⁶⁴ Taberî, Târîh, VI, 173; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 474; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 331-332.

bindirmiş ve kendisi de atına binerek birlikte gitmişlerdi. Giderlerken Yezid b. Tarif el-Müslî, Ebu'l Amarrata'ya yetişip arkasına sopayla vurmuş, Ebu'l-Amarrata da kılıcını çekerek Yezid'in başına bir darbe indirmiş ve yere düşürmüştü. İşte bu kılıç darbesi Kûfeliler arasında meydana gelen ihtilaflarda kullanılan ilk kılıç darbesi olmuştur. Hucr ile Ebu'l-Amarrata Hucr'un evine giderek orada oturmuşlar ve etraflarında bir hayli adam birikmişti. Ancak Kinde'den onlara gelen çok az kimse olmuştur. Bu sırada Ziyâd hâlâ minberde oturuyordu ve Mezhic ile Hemdân adındaki iki kişiyi Kindelilerin bulunduğu harabeliğe göndererek Hucr'u alıp getirmelerini emretmişti. Diğer Yemenliler de kendi adamlarına Kinde harabeliğine gidip Hucr'u getirmelerini emretmişlerdi. Mezhic ve Hemdân Kinde harabeliğine girip orada yakaladıkları kimselerin hepsini toplayıp götürmüşler, Ziyâd da onlara övgüler yağdırmıştı.⁶⁵ Ama bu elde edilen başarıya rağmen Hucr'u yakalamak mümkün olmamıştı. Hucr yine kaçmayı başarmıştı.

Hucr'u bulmaları bir hayli zorlaşınca Ziyâd, Muhammed b. el-Eş'as'a haber gönderip onu çağırması ve ona şöyle demişti: "Ya bana Hucr'u bulup getirirsin, ya da senin bütün hurmalarını kökünden keser, evini yıkar ve senin vücudunu parça parça ederim, ölünceye kadar da benden kurtulamazsın." Ziyâd ona üç gün mühlet vermişti.⁶⁶

Hucr b. Adî, Rabia b. Nâcid'in evinde bir gün bir gece kalmış, Muhammed b. Eş'as'a haber göndererek kendisine Ziyâd'dan emân almasını ve kendisini Muâviye'ye göndermesini istemişti. Muhammed b. el-Eş'as aralarında Cerir b. Abdullah, Hucr b. Yezid, el-Eşter'in kardeşi Abdullah b. Hâris'in bulunduğu bir grup adamı toplayıp Ziyâd'ın yanına gitmiş ve Hucr'u Muâviye'ye göndermek üzere ona emân vermesini istemişlerdi. Ziyâd onların bu taleplerini kabul edip Hucr b. Adî'yi çağırması ve kendisini alıp Ziyâd'ın yanına götürmüşlerdi. Ziyâd onu görünce: "Ebu Abdurrahman, merhabalar sana! Savaş zamanında insanlar savaşır ve öyle savaşlar vardır ki arkasından da barış yapılır ve sonunda bir sürü dönemler toplanıp getirilir." demişti.⁶⁷ Hucr da ona şöyle dedi: "Ben asla itaatsizlik etmedim, cemaatten de ayrılmadım. Yapmış olduğum bey'atı hâlâ koruyorum."⁶⁸ Ziyâd buna rağmen onun hapsedilmesini emretmiş ve şöyle demişti: "Vallahi, boynundaki ipi bile yok etmeyi arzu ederdim!" Sonra adamlarını aratmağa başlamıştı.⁶⁹

Hucr'un teslim olup hapsedilmesinden sonra onun arkadaşları da tutuklandılar. Yakalanan kimselerin sorgulanmalarında yegâne suç unsuru, Hz. Ali taraftarı olmalarıydı. Bu sebeple Kûfe'de Hucr hadisesinin meydana gelişi, bir süredir sakinleşmiş olan ortamın tekrar gerginleşmesine neden oldu. Hatta Hucr'un arkadaşı olması nedeniyle yakalanmak istenen fakat elde edilemeyen Abdullah b. Halife el-Tâi'nin yerine, aynı kabileden maruf isim Adiy b. Hatim'in hapsedilişi

⁶⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 474-475.

⁶⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 476.

⁶⁷ Taberî, Târih, VI, 180; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 476; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 333

⁶⁸ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 219; Taberî, Târih, VI, 180; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 476; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 333-334; Zehebi, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 464; İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 53.

⁶⁹ Taberî, Târih, VI, 180; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 476; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 333-334.

Yemen kabileleri arasında üzüntü ve korku yarattı. Fakat idare üzerinde bir baskı unsuru olarak yerini alabilen Yemenli kabilelerden bazıları, Adiy b. Hatim'in salıverilmesi amacıyla tesirlerini icra ederek Adiy b. Hatim'i salıverilmesini sağlamışlardır.⁷⁰

5. Hucr b. Adî ve Adamlarının Muâviye b. Ebi Süfyan'a Gönderilmesi

Böyle uzun ve yorucu bir kovalamacadan sonra Ziyâd, Hucr ile birlikte arkadaşlarından on iki kişiyi yakalayıp tutukladı. Şehrin idaresinde sorumluluk taşıyan kimseleri toplayarak Hucr'un, o ana kadar yaptıklarına şهادette bulunmalarını istedi. Bu kimselerin Hucr'un aleyhinde şahitlik yaptıkları hususlar şunlardır:

Hucr, kendi başına bir cemaat topladı ve itaatten çıktı,

Toplumun birlik ve bütünlüğünü bozdu,

Halifeye lanet okudu,

Arkadaşlarını Muâviye'ye olan biatlerini bozmaya ve onu halifelikten indirmek için mücadeleye teşvik etti,

Arkadaşlarını savaşa ve fitneye davet etti,

Allah'ı açık bir biçimde inkâr etti.⁷¹

Ziyâd, Hucr'un arkadaşlarından on iki kişiyi hapsedmiş, sonra kabile ve şehirlerin ileri gelenlerinden söz sahibi olan dört kişiyi çağırmişti. Bunlar Medine ileri gelenlerinden Amr b. Hureys, Temîm ve Hemdân reislerinden Hâlid b. Urfuta, Rabîa ve Kinde reislerinden Kays b. Velid, Mezhic ve Esed reislerinden Ebû Bürde b. Ebi Mûsâ idiler. Bunlara Hucr b. Adî'nin kendisi aleyhinde bir sürü adamlar toplayıp küfrettiğini, müminlerin emrine harp ilân ettiğini, hilafet işinin Ebû Tâlib'in evlâtlarından başkasına gitmemesi gerektiğine inandığını, şehre hücum ederek emirin göndermiş olduğu valiyi şehirden çıkardığını, Ebû Türâb'ın özrünü beyan ederek ona sürekli rahmetler okuyup, düşmanlarından ve ona harp açmış kimselerden uzak durulması gerektiğini söylediğini anlatmış, hapsedmiş olduğu bu adamların onun adamlarının ileri gelenleri olup onunla aynı görüşte olduklarına şهادet etmelerini istemişti.⁷² Ziyâd şahitlere bakarak şöyle dedi: "Ben şahitlerin dörtten çok olmasını severim."⁷³ Talha b. Ubeydullah'ın iki oğlu İshâk ve Mûsâ, Münzir b. Zübeyr, Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt, Amr b. Sa'd b. Ebî Vakkâs ve daha bazı kimseler buna şahitlik etmişlerdi. Şahitler arasında Kadı Şureyh b. Hâni: "Ben asla bu konuda şahitlik etmedim ve Ziyâd'ı da kınadım." demektedir.⁷⁴

Sonra Ziyâd, Hucr b. Adî ve adamlarını Vâil b. Hucr el-Hadramî ile Kesîr b. Şihâb'a teslim edip Şam'a götürmelerini emretmişti. O günün akşamında yola çıkmışlar ve "Garayeyn" denilen yere vardıklarında Şureyh b. Hâni arkalarından yetişip Vâil b. Hucr'a bir mektup vererek onu müminlerin emrine iletmesini

⁷⁰ İrfan Aycan, a.g.e., s. 179.

⁷¹ Taberî, Tarih, VI, 184.

⁷² Taberî, Tarih, VI, 184; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 483; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 334-335.

⁷³ Taberî, Tarih, VI, 184; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 335.

⁷⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 483; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 335

istemmişti. Vâil bu mektubu almış ve hep birlikte yola devam etmişlerdi. Şam yakınlarında Merc-Azrâ⁷⁵ denilen yere varıncaya kadar gitmişlerdi. Bu kişiler şunlardır: Hucr b. Adî el-Kindî, Erkâm b. Abdullah el-Kindî, Şerik b. Şeddâd el-Hadramî, Sayfî b. Fesîl eş-Şeybânî, Kabîsa b. Dubay'a el-Absî, Kerîm b. Afif el-Has'amî, Âsim b. Avf el-Becelî, Verkâ' b. Sümeyy el-Becelî, Keddân b. Hayyân, Abdurrahman b. Hassan el-Anazeyyeyn, Muhriz b. Şihâb et-Temîmî, Abdullah b. Haveyye es-Sa'dî et-Temîmî. Bunlar on iki kişiydiler. Ayrıca Ziyâd arkalarından iki adam daha göndermişti. Bunlar da Sa'd b. Bekr kabilesinden Utbe b. el-Ahnes ve Sa'd b. Nemrân el-Hemdânî idi. Bunlarla birlikte on dört kişi olmuşlardı.⁷⁶

Hucr ve arkadaşları tanzim edilen ithamname ile birlikte Muâviye'ye gönderilirken dahi onların bir baskın yapıp kurtarılmalarını isteyen kimselerin mevcudiyeti önemlidir. Şam'a yola çıkarılan bu on iki kişiden sonra, Hucr'un arkadaşlarından Utbe b. el-Ahnes ve Said b. Nimran el-Hemdânî de gönderilerek toplam sayıları on dört kişiye ulaşmış ve Şam yakınlarında Merc-Azrâ adı verilen mevki de hapsolünmüşlerdir. Hucr'un arkadaşlarının Kûfe'de vali ile olan ihtilaflarının Muâviye'ye nasıl aktarıldığı Ziyâd'ın mektubunda açıktır. Ziyâd, bu kimseleri şu şekilde vasıflandırır:

"Bu Turabiyye-Sebeiyye⁷⁷ sapıklarının reisi Hucr b. Adî, Emirülmüminine karşı çıkıp Müslümanların birliğini bozdu ve bize harp ilan etti. Allah da onlara karşı bizi muktedir kıldı. Ben, şehrin seçkinlerini, yaşlılarını ve dindarlarını çağırdım. Bu kimseler, onlardan gördüklerine ve onların yaptıklarına dair şahitlik ettiler. Bu seçkin insanların şahitliklerini mektubumun altına iliştim."⁷⁸

Muâviye bu adamları getiren Vâil b. Hucr ve Kesir b. Şihâb'a haber gönderip onları yanına çağırtmış ve getirdikleri mektupları okumuştur. Ayrıca Vâil b. Hucr, Şureyh b. Hâni'nin kendisine verdiği mektubu da Muâviye'ye teslim etmişti. Şureyh b. Hâni Muâviye'ye şöyle yazmıştı: "Ziyâd'ın beni bu hususta şahit gösterdiğini işittim. Benim Hucr b. Adî hakkındaki şahadetim ve kanaatim şöyledir: O namazını kılar, zekâtını verir, hacc ve umre yapar, iyiliği emreder, kötülükten alıkoyar. Onun kanı ve malı haramdır. Dilersen öldürür, dilersen de onu serbest bırakırsın." Bunun üzerine Muâviye: "Bu adamın kendisini sizin şahitliğinizden uzak tuttuğunu görüyorum." demiş,⁷⁹ sonra getirilenleri Merc-Azrâ'da hapsedmişti. Arkasından Ziyâd'ın göndermiş olduğu diğer iki adam da oraya varmış ve Amr b. el-Esved el-Aclî, Muâviye'ye gelerek bu ikisinin geldiklerini haber vermişti. Hucr b. Adî elleri ve ayaklarındaki prangalarla ayağa kalkmış, ona şöyle demişti: "Muâviye'ye kanlarımızın haram olduğunu bildir. Biz onunla daha evvel sulh yapmıştık. O da bizimle sulh akdetmişti ve bize emân

⁷⁵ Azrâ: Şam şehrinin güneyinde bir vahada bulunan bir köydür. Merc kelimesi ona nisbet edilir. Hucr b. Adî el-Kindî burada öldürülmüştür. Mezarı da buradadır. Buranın onun tarafından fethe edildiği söylenir. (Hamevî, Mucemü'l-Buldân, Beyrut, 1979, IV, 91.)

⁷⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 483-84; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 335.

⁷⁷ Bu şekilde adlandırılmaya ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Sıddık Korkmaz, "Tarihi Süreç İçerisinde Sebeiyye" (Yayımlanmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s.51 vd.

⁷⁸ Taberî, Târîh, VI, 188; İsfahânî, Kitâbu'l-Eğâni, Beyrut, 1995, XVII, s.153

⁷⁹ Taberî, Târîh, VI, 188; İsfahânî, el-Eğâni, XVII, s.153; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 484; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 336.

verilmişti. Biz ehl-i kableden hiç kimseyi öldürmedik ki kanlarımız ona helâl olsun.”⁸⁰

Âmir b. el-Esved el-Aclî Muâviye'nin huzuruna çıkıp ona bu iki adamı getirdiğini haber vermişti. Yezid b. Esed el-Becelî Muâviye'den amcasının Asım ve Verkâ' adındaki oğullarının kendisine bağışlanmasını istemişti. Cerir b. Abdullah el-Becelî bir mektup yazıp bunların ikisini tezkiye ettiğini, kendileri aleyhinde söylenen sözlerden tamamen uzak olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine Muâviye onları serbest bırakmıştı. Ayrıca Vâil b. Huçr, Erkam için de şefaatta bulunmuş, o da serbest bırakılmıştı. Ebu'l A'var es-Sülemî de Utbe b. el-Ahnes için şefaata etmiş, o da serbest bırakılmıştı. Humre b. Mâlik el-Hemdâni de Sa'd b. Nemrân'a şefaata etmiş, o da bağışlanmıştı. Habib b. Mesleme, İbn Haveyye için şefaatte bulunmuş, böylece o da serbest bırakılmıştı. Nihayet Mâlik b. Hübeyre es-Sekûni kalkıp Muâviye'ye şöyle demişti: “Bana amcamın oğlu Huçr'u bağışla.” Muâviye onun bu isteğine: “Huçr bu adamların başıdır. Eğer onu serbest bırakırsam kendi memleketini tekrar benim aleyhimde fesada boğar. O zaman da korkarım seni Irak'a, onun yanına göndeririz.” diyerek karşılık vermiş, Mâlik b. Hübeyre de: “Vallahi, Muâviye, bana karşı insafı davranmadın. Amcamın oğluna karşı senin yanında Sıffin gününde savaştım, bu savaşın sonunda zafer elde ettin, böylece şanın yüceldi ve artık musibetlerden korkmaz oldun. Sonra senden amcamın oğlunu serbest bırakmanı istedim, sen ise bunu benden esirge-din.” demiş, sonra çekip gitmiş, evine kapanmıştı.⁸¹

6. Huçr b. Adî ve Adamlarının Öldürülmesi

Muâviye, Ziyâd'a şöyle yazdı: “Huçr ve arkadaşları hakkındaki anlattıklarınızı anladım. Bazen onların öldürülmesinin iyi olacağını bazen de onların affedilmesini uygun buluyorum.”⁸²

Muâviye, Hübe b. Feyyaz el-Kudâi, Husayn b. Abdullah el-Külâbi ve Ebû Şerif el-Bede'î'yi Huçr ve adamlarına gönderip onlardan belirtilenleri öldürmelerini emreder. Bunlar Huçr'un ve adamlarının yanına bir akşam varırlar. el-Has'amî bu gelenlerin arasında birisinin tek gözlü olduğunu görünce arkadaşlarına: “Bizim yarımız öldürülecek, yarımız da serbest bırakılacak.” der. Gerçekten onlardan altı kişi serbest bırakılmış, sekiz kişi öldürülmüştü, öldürülmeden evvel onlara şöyle demişlerdi: “Hz. Ali'den uzak olup onu lanetlemenizi teklif etmemiz bize emredildi. Eğer gerçekten ondan uzak olduğunuzu söyler ve ona lanet ederseniz sizi serbest bırakırız. Bunu yapmadığınız takdirde sizi öldüreceğiz.” Huçr ve arkadaşları bu teklife: “Hayır, bunu kesinlikle yapamayız.” diye karşılık vermişler, bunun üzerine, kabirleri kazılmış ve kefenleri hazırlanmıştı. Bu arada Huçr ve adamları birlikte gece namazını kılıyorlardı. Ertesi gün olunca öldürmek üzere yanlarına yaklaştıklarında Huçr: “Bana müsaade edin de abdest alıp namaz kılalım. Ben her namaz için abdest almadan hiç bir namazı kılmış değilim.” der, onlar da Huçr'a izin verirler. Abdestini alır, namazını kılar ve

⁸⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 484

⁸¹ Taberî, Târih, VI, 190-191; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 484-485; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 336-337.

⁸² İsfahânî, el-Eğâni, XVII, s.153-154

bitirdikten sonra şöyle konuşur: "Vallahi şu anda kıldığım namazdan daha zevkli bir namaz kılmış değilim, ölümden korkup namazı uzattığım izlenimine kapılmayacak olsaydınız bu namaza ara vermez, kılmaya devam ederdim." Sonra şöyle devam eder: "Allahım! Biz ümmetimiz için senden yardım diliyor ve sana sığınıyoruz. Kûfe halkı bizim aleyhimizde şahitlik ettiler. Şamlılar da bizi öldürüyorlar. Vallahi, beni öldürecek olursanız Şam vadisinde öldürülecek ilk müslüman süvari ve yine müslümanlar arasında bu vadinin köpeklerinin kendisi için uluduğu da ilk insan ben olmuş olacağım." Bu sözlerden sonra Hüdbe b. Feyyaz Hucr'un üzerine kılıçla yürümüş, kılıcını kaldırıp vuracağı sırada birden Hucr'u bir titreme tutmuştu. O anda Hucr'a: "Sen ölümden mi korkuyorsun? Haydi, Ali'den uzak olduğunu söyle de seni serbest bırakalım." demişler, o ise şöyle cevap vermişti: "Nasıl olur da ölümden korkmam? Bir tarafta kabir kazılmış, öbür tarafta kefen hazırlanmış ve karşımda da kılıcını çekmiş birisi duruyor. Vallahi, ben ölümden de korksam Allah'ın razı olmadığı bir tek söz söylemeyeceğim." Bunun üzerine o ve arkadaşlarından altı kişi öldürülmüştür.⁸³

Muâviye, Abdurrahman b. Hassân'a da: "Ey Rabîa'nın evlâdı! Ali hakkında ne dersin?" diye sormuş, o da şöyle cevap vermişti: "Beni rahat bırak, bu konuda bana soru sormaman senin için daha hayırlıdır." Muâviye: "Hayır, bu konuda sana soru sormadan and olsun seni asla bırakmam." deyince o da: "Ali'nin Allah'ı çokça zikreden, hakkı emredip adaletle hükmeden ve insanları affeden birisi olduğuna şahadet ediyorum." diye karşılık vermiş, Muâviye'nin: "Peki, Osman hakkında ne dersin?" sorusunu da şöyle cevaplamıştı: "O zulmün kapılarını ilk defa açan ve hak kapılarını kapatan kişi olmuştur." Bunun üzerine Muâviye: "O zaman kendi canına kıymış oldun." demiş, Abdurrahman b. Hassan da: "Ve bu arada senin de canını yakmış oldum. Şu anda bu bölgede Rabîalılardan kimse yoktur." diye karşılık verip bu sözleriyle kendisine şefaahat edecek kimsenin olmadığını da ifade etmişti. Muâviye Abdurrahman b. Hassân'ı tutup tekrar Ziyâd'a göndermiş ve onu en kötü bir şekilde öldürmesini emretmişti. Ziyâd da onu diri diri kabre gömmüştü.⁸⁴

Bu gruptan öldürülenler şunlardır: Hucr b. Adî, Şerik b. Şeddâd el-Hadramî, Sayfî b. Fesil eş-Şeybânî, Kabîsa b. Dubay'a el-Absî, Muhriz b. Şihâb es-Sa'dî et-Temîmî, Vekdân b. Hayyân el-Anezî ve Abdurrahman b. Hassân el-Anezî. Bu sonuncusunu Ziyâd diri diri gömmüştür. Bu yedi kişi öldürülüp kefenlenmiş, namazları kılınarak defnedilmiştir.⁸⁵

İbn Kesîr'in naklettiğine göre Hucr b. Adî ile arkadaşları, Hz. Osman'ın aleyhinde konuşurlar, ona haksız sözler sarf ederler, komutanları eleştirirler, onları alelacele protesto ederler, bu hususta aşırı da giderlerdi. Hz. Ali'nin tarafını tutarlar, dinde müsamahasız olurlardı, Rivayete göre Hucr, zincire vurulup Kûfe'den Şam'a götürülürken yolda ağlamakta olan kızları tarafından karşılandı. Hucr kızlarına dönüp şöyle dedi:

"Size, yediren ve giydiren Allah'tır. Benden sonra da sizin için O vardır. Siz

⁸³ Taberî, Tarih, VI, 191-92; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 485; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 337-338.

⁸⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 485-86; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 338.

⁸⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 486; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 339-340.

Allah'a karşı takvalı olmaya ve O'na ibadet etmeye bakın. Ben bu gidişimle ya öldürüleceğim ki, bu benim için şehitliktir ya da ikram görüp size döneceğim. Benden sonra sizin idarenize bakacak olan Allah'tır." Böyle dedikten sonra arkadaşlarıyla birlikte zincire bağlı olarak yola devam etti. Anlatıldığına göre o, bağlı olduğu zincirleriyle birlikte mezara defnedilmesini vasiyet etmiş, bu vasiyeti yerine getirilmişti. Ama cenaze namazı kılınmış ve kıbleye yönelik olarak defnedilmişti.⁸⁶

Mâlik b. Hübeyre es-Sekûnî Muâviye'den Huçr b. Adî'nin kendisine bağışlanmasını isteyip de bu konuda reddedilince adamlarını toplayıp Huçr ve adamlarını kurtarmak üzere Azrâ denilen yere gitmiş, ancak yolda giderken onları öldürenlerle karşılaşmıştı. Muâviye'nin emrini infaz edenler Mâlik ve adamlarını görünce Huçr'u kurtarmak üzere geldiklerini anlamışlardı. Mâlik: "Ne yaptınız?" diye sorunca onlar: "Huçr ve adamları yaptıklarından tevbe ettiler, biz de durumu Müminlerin emrine haber vermek üzere gidiyoruz." demişler, Mâlik susmuş ve Azrâ'ya doğru yürümüştü. Ancak yolda oradan gelenlerle karşılaşınca Huçr ve adamlarının öldürüldüğü haberini almış, bu emri infaz edenleri yakalamak üzere adamlarını gönderdiğinde onlara yetişememişlerdi. Bunlar gelip Muâviye'ye Mâlik'in oraya gittiğini haber verince Muâviye onlara şöyle demişti: "Onun içinde şu anda bir heyecan kaynamaktadır, fakat o şimdiye kadar çoktan sönmüş, gitmiştir." Nihayet Mâlik b. Hübeyre evine gelip kapanmış, Muâviye'nin yanına varmamıştı. O gün gece olunca Muâviye, Mâlik b. Hübeyre'ye 100.000 dirhemlik bir hediye göndermiş ve şöyle demişti: "Senin şefaatin kabul edemedim, çünkü eğer onları serbest bırakmış olsaydım müslümanlar arasında tekrar büyük bir fitne kopar, savaşlar meydana gelirdi. Huçr'un öldürülmesi müslümanların başına böyle bir felâketin gelmesinden daha iyidir, diye düşündüm." Mâlik b. Hübeyre de 100.000 dirhemlik hediyeyi almış ve bu davranıştan son derece memnun olmuştu.⁸⁷

Hucr b. Adî'nin Öldürülmesine Yönelik Tepkiler

Hucr b. Adî ve arkadaşlarının maruz kaldığı muamele İslâm ülkesinin her yerinde tepkiyle karşılanmıştır. Olayın bu şekilde tepkiyle karşılanmasının altında, Suriye'ye yerleşmiş Yemen kökenli bazı kabilelerin ve Hicaz'da Hz. Aişe'nin, Huçr ve arkadaşlarının öldürülmemeleri için yapmış oldukları girişimin sonuçsuz kalması yatmaktadır. Bu sebeple Muâviye, Huçr ve arkadaşlarını öldürtmesinden dolayı tenkit edilmiştir. Onu kınayan kişiler arasında Hz. Aişe, Sa'd b. Ebî Vakkas, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer, Hasan el-Basrî gibi kimseler vardır.

Hucr ve adamlarının tutuklandıklarını öğrenen Hz. Âişe, Abdurrahman b. el-Hâris'i Muâviye'ye göndermiş, onların serbest bırakılmasını istemişti. Abdurrahman, Muâviye'ye geldiğinde Huçr ve arkadaşları çoktan öldürülmüşlerdi. Abdurrahman, Muâviye'ye şöyle demişti: "Ebû Süfyân'ın insafı ve yumuşaklığı sende hiç de kalmamış gibi gözüküyor. Onun yumuşak huyluluğu nereye gitti?" Muâviye bu sözlere şöyle karşılık vermişti: "Kavmimin senin gibi yumuşak huylu olan kimseleri benden uzak durduğu için yumuşak huyluluk benden de

⁸⁶ İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 55.

⁸⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 486-487; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 339.

kaybolup gitti.⁸⁸ Sümeyye'nin oğlu Ziyâd bana bu işi yükledi, ben de infaz ettim.”⁸⁹ Başka bir rivayette Abdurrahman b. Haris, Muâviye'ye şöyle sormuştur: “Hucr b. Edber'i mi öldürdün?” Muâviye de ona: “Onu öldürmek, onun yerine toptan 100.000 kişiyi öldürmekten daha iyidir.” cevabını vermiştir.⁹⁰

Hz. Âişe bu konuda şöyle demiştir: “Eğer başımıza gelen felâketler arkasından daha büyük felâketleri getirmeyecek olsaydı mutlaka Hucr'un öldürülmesini de değiştirir ve durdururum. Vallahi ben Hucr'u ancak iyi bir müslüman, sürekli hac ve umre ibadeti yapan bir kişi olarak biliyorum.”⁹¹

Hasan el-Basrî bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Muâviye'nin dört özelliği vardı. Bu dördü değil de sadece birisi bile olmuş olsaydı, onun büyük bir günah işlediğini ispat etmeye yeterdi. Onun bu özellikleri şunlardır:

Birincisi, bu ümmet içinde Rasûlullah'ın ashabı ve faziletli insanlar olmasına rağmen bu görevi kılıç zoruyla almak için ümmetin başına musallat olmasıdır, ikinci özelliği, kendisinden sonra sarhoş, içkici, sürekli ipek giyip çalgılarla meşgul olan oğlunu veliahd edinmesi; üçüncü özelliği de Ziyâd'ı kendi nesebine katmış olmasıdır. Hâlbuki Rasûlullah (s.) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Çocuk doğduğu yatağa aittir, zina eden kişi de recmedilir.”⁹² Muâviye'nin yaptığı dördüncü şey de Hucr'u ve adamlarını öldürmüş olmasıdır. Hucr'dan dolayı Muâviye'nin vay haline! Hucr'dan ve Hucr'un adamlarından dolayı Muâviye'nin çarptırılacağı cezalar ve işkenceler ne dehşettir!”⁹³

Hucr b. Adî ve adamlarının öldürüldüğü Hasan el-Basrî'ye anlatılınca şöyle demişti: “Onların namazlarını kıldılar, kefenleyip kabirlerine defnettiler ve yüzlerini de kibleye çevirdiler değil mi?” kendisine: “Evet” diye cevap verilince Hasan el-Basrî şöyle demişti: “Kâ'be'nin Rabbına yemin olsun ki kendilerini öldürenlere karşı ileri sürecekleri delilleri vardır.”⁹⁴

İmam Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Ebi Melike'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Muâviye, Medine'ye geldiğinde Hz. Âişe'nin yanına vardı. Hz. Âişe, ona şöyle bir soru sordu: “Hucr'u öldürdün mü?”

“Ey müminlerin annesi! Ben, hayatta bırakıldığı takdirde insanları fesada sürükleyecek bir adamın öldürülmesini, hayatta bırakılmasından daha hayırlı bulduğum ve bunu da insanların yararına saydığım için öldürdüm.”⁹⁵

Küfeliler şöyle derlerdi: “Küfe'ye giren ilk hüzün verici haber Hasan b.

⁸⁸ İbn Sad, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, VI, 220; Taberî, Târîh, VI, 195; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 487; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 339; Zehebî, Siyeru Alâmi'n-Nübelâ, III, 465

⁸⁹ Taberî, Târîh, VI, 195; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 487; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 339

⁹⁰ İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 55.

⁹¹ Taberî, Târîh, VI, 195; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 487; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 340.

⁹² Buhârî, Vesâyâ, 4, Buyû', 3, 100, Meğâzî, 53, Ferâiz, 18,28, Hudûd, 23, Ahkâm, 29; Müslim, Radâ, 36,38; Ebû Davud, Talâk, 34; Tirmizî, Radâ, 8, Vesâyâ, 5; Nesâî, Talâk, 48; İbn Mâce, Nikâh, 59, Vesâyâ, 6; Dârimî, Nikâh, 41, Ferâiz, 45; Muvatta', Ukkiye, 20; İbn Hanbel, I, 59,65,104, IV, 186, 187, 238, 239, V, 267, 326, VI, 129, 200, 237, 247. (Concordance et indices de la tradition Musulmane, "Hacr", I, 425)

⁹³ Taberî, Târîh, VI, 196; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 487; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 340

⁹⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, III, 486; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 339.

⁹⁵ Zehebî, Tarihu'l-İslâm, IV, s.194; İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 55.

Ali'nin ölümü idi. Arkasından Hucr ve arkadaşlarının öldürülmesi haberi gelir. Diğer bir üzüntü verici haber de Muâviye'nin Ziyâd'ı nesebine katmasıdır."⁹⁶

Mervan'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Muâviye ile birlikte mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin yanına gittik. Hz. Aişe; Muâviye'ye dedi ki: "Ey Muâviye! Hucr'u ve arkadaşlarını öldürdün ve yapacağınızı da yaptın. Bir adamı senin peşine takıp seni öldürtmemden korkmuyor musun?"

"Hayır! Ben beytül-emandayım. Zira Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğunu işittim: 'İman, öldürmeye karşıdır. Mü'min kimse öldürülmez.' Ey müminlerin annesi, bütün bunları bir tarafa bırakalım. Bana bir emrin var mı? Giderebileceğim bir ihtiyacın varsa söyle."

"Hayır, hiçbir ihtiyacım yok."

"Öyleyse beni ve Hucr'u bırak da Aziz ve Celil olan Rabbimizin huzuruna çıkalım, orada onunla hesaplaşalım." Hz. Aişe, bu hususta Muâviye ile tartışmış ve artık yanına gelme, demiştir. Muâviye de, onun gönlünü almaya çalışmış, tekrar yanına gitmiş, Hz. Aişe, Hucr'u öldürmesi yüzünden onu kınamış, Muâviye de bu husustaki gerekçelerini anlatmaya devam etmiş, Hz. Aişe de ileri sürdüğü gerekçeleri kabul etmiştir. Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hz. Aişe, bu yüzden Muâviye'yi tehdit edip şöyle demiştir: "Eğer beyinsizlerimiz bize gâlib olmasalardı, benimle Muâviye arasında Hucr'u öldürmesi sebebiyle epey işler olurdu." Ancak Muâviye mazeretini beyan edince Hz. Aişe, onun bu husustaki mazeretini uygun bulmuştu.⁹⁷

Hz. Âişe, Muâviye ile karşılaşip ona sordu: "Hucr'a hoşgörüyü davranamaz mıydın?" Muâviye şöyle cevap verdi: "Olgun bir adamla karşılaşmadım ki."⁹⁸

Muâviye, Hucr b. Adî ve arkadaşlarını öldürttüğüne daha sonra pişman olmuştur.⁹⁹ İbn Sîrîn'in naklettiği şu haber bunu desteklemektedir: Muâviye ölüm döşeğinde iken şöyle diyordu: "Hucr! Seninle karşılaşacağım gün keşke çok uzaklarda olsa!"¹⁰⁰

Hucr b. Adî'nin öldürülme haberi Abdullah b. Ömer'e ulaştığı zaman oturduğu yerden kalktı, arkasını döndü ve ağlamaya başladı. Başka bir rivayet de şu şekildedir. Abdullah b. Ömer çarşıdayken Hucr b. Adî'nin öldürüldüğünü duyunca yere çöktü ve sarığını attı. Ayağa kalktığında gözyaşlarını tutamadı.¹⁰¹

Hucr b. Adî öldürüldüğü haberi Muâviye b. Hudeyc'e ulaştığı zaman o İfrkiyye'deydi. Arkadaşları içinde ayağa kalktı şunları söyledi: "Akrabalarım! Arkadaşlarım! Komşularım! Biz Kureyş'in (Emevîlerin) saltanatı kuvvetlensin diye savaşıyor muyuz? Onlar ise bizi öldürmeye başladılar. Yemin ederim ki ikinci defa böyle bir şeye rastlarsam; bana uyan Yemenlilere şöyle diyeceğim: Ayrıla-

⁹⁶ Taberî, Târîh, VI, 196; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 487; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 340.

⁹⁷ İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 55.

⁹⁸ Taberî, Târîh, VI, 172; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, V, 242-243; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 488;

⁹⁹ Zehebî, Tarîhu'l-İslâm, IV, s.194.

¹⁰⁰ Taberî, Târîh, VI, 172; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, V, 243; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III, 488; Nüveyrî, Nihâyetü'l-Ereb, XX, 342.

¹⁰¹ Zehebî, Tarîhu'l-İslâm, IV, s.194.

lım, bırakın Kureyş'i birbirlerini öldürsünler. Hangisi üstün gelirse ona uyalım."¹⁰²

Ziyâd'ın Horasan'a vali tayin ettiği Rebî b. Ziyâd el-Hârisî'ye Hucr b. Adî'nin öldürülme haberi gidince bir müddet sonra üzüntüsünden vefat etmiştir.¹⁰³

Batılı yazarlardan J. Wellhausen Hucr b. Adî'yi bir isyancı,¹⁰⁴ Montgomery Watt ise Hucr b. Adî hareketini başarısız bir isyan girişimi¹⁰⁵ olarak nitelendirmektedir. Halbuki Hucr b. Adî hareketini bir isyan olarak nitelendirmek pek mümkün değildir. Çünkü gelen rivayetlerde Hucr bizzat kendi ağzıyla bey'atini bozmadığı¹⁰⁶ hatta Muâviye'nin karşısına geçince ona "Müminlerin Emir'i" demesi,¹⁰⁷ Hucr b. Adî'nin bir isyancı olmadığını göstermektedir.

Hucr b. Adî'nin öldürmesinin sahabiler ve toplum arasında bu kadar yankı bulmasını J. Wellhausen şöyle açıklamaktadır. "Ziyâd sadece görevini yapmış ve Muâviye hatta ılımlı davranmıştır. Ama o zamanlarda başka türlü düşünülüyordu. Bir müslümanın öldürülmesi ancak bu kişi başka bir kişiyi öldürmüş ise caiz ve gerekli sayılmaktaydı. Yani kan davası ve umumiyetle idamı ancak intikam hakkı olan icra ederdi. İdarenin görevi sadece intikamcının bu idamı gerçekleştirmesine imkan hazırlamaktan ibaretti."¹⁰⁸ Bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi sahabilerinin Muâviye'ye karşı tepkisinin sadece Hucr'un kimseyi öldürmediği için öldürülemeyeceğini düşünmesinden kaynaklandığı çıkarılmaktadır. J. Wellhausen o güne kadar devlete karşı işlenen suçlara ceza verilmediği için Hucr b. Adî'nin öldürülmesi toplumda çok aşırı bir tepki uyandırmış demek istemektedir. Hâlbuki sahabiler ve toplumun tepkisi bu tip bir olayın ilk olduğundan değil, öldürülmesine gerekli kılıcak geçerli bir sebep bulunmadığından kaynaklanmaktadır.

Hucr b. Adî ve arkadaşlarının öldürülmesine duyulan tepki kendisini hadis rivayetinde de göstermiş ve daha sonra bu konuyla alakalı hadisler uydurulmuştur. Bu hadisler şunlardır: Yakub b. Süfyân, Ebu Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Muâviye (bir gün) Hz. Aişe'nin yanına girdi. Hz. Aişe Muâviye'ye: "Seni Azrâ halkından olan Hucr ve arkadaşlarını öldürmeye sevk eden sebep nedir?" diye sordu. Muâviye de: "Mü'minlerin annesi! Onların öldürülmesini ümmetin selameti, kalmalarını da fesadı olarak gördüğüm için." dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe Rasulullahtan şöyle işittiğini nakletti: "Azrâ'da insanlar öldürülecek. Allah ve sema ehli onlara buğzeder." Bunun senedi zayıf ve munkatı'dır.¹⁰⁹ Öldürülenlerin Necran'da şehit düşenler derecesinde olduğu bizzat Hz. Ali'nin ağzından nakledilmiştir: "Ey Irak halkı! Sizden Azrâ'da yedi kişi öldürülecek, onların şehitliği Necran şehitleri gibidir."¹¹⁰

¹⁰² Zehebî, Tarihü'l-İslâm, IV, s.305.

¹⁰³ İbn Abdilber, el-İsti'âb, I, 330; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, I, 462

¹⁰⁴ J. Wellhausen, İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri, s. 97.

¹⁰⁵ W. Montgomery Watt, a.g.e., s.49.

¹⁰⁶ İbn Asâkir, Tarihü Dımeşk, XII, 221.

¹⁰⁷ Belâzuri, Ensâbü'l-Eşraf, V, 270; İbn Asâkir, Tarihü Dımeşk, XII, 213.

¹⁰⁸ J. Wellhausen, İslamiyetin İlk Devrinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri, s. 97.

¹⁰⁹ İbn Kesir, el-Bidâye, VII, 55.

¹¹⁰ Sadık Cihan, Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi, Samsun, 1997, s.149.

SONUÇ

İslam Tarihinin en önemli dönemlerinden biri Emevîler dönemidir. Bu dönemi önemli kılan sebep İslam'ın ilk asrına rast gelmesidir. Siyasî kavga ve görüş ayrılıklarına rağmen İslam topraklarını tek sancak altında toplamayı başaran bu devlet, hep tartışmaların odağında olmuştur. Hatta Muâviye'nin başrolde yer aldığı olaylar sadece siyasî sonuçlar doğurmamış itikadî açıdan da toplumu etkilemiştir. Bu nedenle Muâviye tartışmaların odağında olmaktan hiçbir zaman kurtulamamıştır. Her ne kadar sünnî ulemâ Muâviye hakkında konuşmaktan çekinse de Muâviye'nin yaptığı bazı işlere kayıtsız kalamamışlardır. Sonuç olarak sünnî ulemâ Muâviye'yi daha ziyade dört hususta eleştirmiştir. Bu dört noktadan biri de Hucr b. Adî'nin öldürülmesidir.

Bu olay toplumda çok fazla yankı bulmuştur. Birçok sahabî bu olaya açıkça tepki koymasına karşılık Muâviye'nin ölmek üzereyken söylediği "Hucr! Seninle karşılaşacağım gün keşke çok uzaklarda olsa!" sözü ayrıca "Hucr'u şahitlik yapanlar öldürdü." demesi aslında Hucr ve arkadaşlarını öldürmesi için yeterli bir gerekçenin olmadığını göstermektedir. Bu ifadeler açık bir şekilde göstermektedir ki Hucr ve adamlarının öldürtmesinin altında yatan gerekçenin kendini de tatmin etmediğidir. Hz. Aişe'nin kendisine bu konuyla ilgili sorduğu soruyu cevaplamaması ve bu konuda konuşmak istememesi ciddi şekilde rahatsız olduğunun bir göstergesidir. Buradan hareketle Hucr b. Adî'nin öldürülmesinin, Muâviye'nin iktidarını sağlamlaştırmak için yaptığı ve haklı yanını kendine bile anlatamadığı, yapmak zorunda kaldığı veya bırakıldığı bir karar olduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar Şi'a şuheda defterini Hucr b. Adî ile başlatsa da Hucr b. Adî'yi şu anki anlamda bir Şii saymak çok güçtür. Çünkü o zaman Hz. Ali taraftarlarıyla diğer insanların arasında dinî açıdan bir görüş farkı yoktu. Fark sadece siyasî görüşlerdeydi. Bu nedenle Hucr b. Adî'yi ilk Şii olarak nitelendirmek çok zordur. Sahabî olup olmadığı hususunda bazı farklı görüşler olmasına rağmen ilk dönem kaynakların büyük bir çoğunluğuna göre Hucr b. Adî sahabîdir.